

О. С. Горчанюк, аспірант
Національної академії Служби безпеки України

ГЕНДЕРНІ ДИСБАЛАНСИ НА ВІЙСЬКОВІЙ СЛУЖБІ

Стаття присвячена розгляду окремих проблем гендерних дисбалансів, пов'язаних із проходженням військової служби та властивих сектору безпеки і оборони України. Розглянуті проблеми, що перешкоджають упровадженню гендерних змін у військовій і правоохоронній сферах. Визначені основні шляхи подолання негативних явищ у реалізації гендерної політики, серед яких – удосконалення нормативно-правового забезпечення; формування гендерної культури; науково-методичне забезпечення процесів формування та реалізації гендерної політики; діяльність із підвищення статусу жінок тощо.

Ключові слова: гендер, гендерний дисбаланс, гендерна політика, сектор безпеки і оборони, правоохоронні органи.

O. S. Horchaniuk. Gender imbalances in military services

This article is dedicated to the problem of gender imbalances in military services of Ukraine, some problems of transformation of gender stereotypes in Ukrainian military and law-enforcement area are also shown. Gender legal relationships in military, law-enforcement spheres, is the new legal phenomenon that became the original catalyst of gender problems of the modern world. The question of providing of equality of the articles in the sector of safety and defensive of Ukraine determines actuality of this research taking into account the modern gender converting into the leading states of the world, newest politics of equality of women and men, vector of Ukraine to the European cooperation. For today, almost in all soldiery and law-enforcement structures of the world pass service (work) of representative of sex of women. On the whole, on different estimations in the sector of safety and defensive of Ukraine (Department of defense, Ministry of internal affairs, security Service, Government custom service et cetera) almost 100 thousand and this number women pass service (work) grows annually.

Such tendency, namely: permanent strengthening of participation of women in peacemaking actions, an increase of quantitative part in activity of law enforcement authorities, execution of military service in the war zone is the certificate of serious social and legal changes both in Ukrainian society on the whole and in such traditionally conservative spheres, as military and law-enforcement. One of mechanisms of adjusting of gender legal relationships on a prospect there is creation of such structures, that would analyse and argued the necessity of realization of skilled politics, would watch realization of gender transformations. A necessity is to line up the only mechanism of adjusting of legal norms that determine principles of gender equality in state soldiery and law-enforcement structures.

Progressive transformations of Ukrainian society actualized development of gender politics, in particular in the field of military, in activity of law enforcement authorities of the state. Implementation of gender transformations will assist the acceleration of including of Ukraine to the European cooperation and embodiment of the newest politics of equality of women and men and her legal providing. Basic efforts of public organs, that is included in the sphere of safety and defensive must be concentrated on leveling of gender disbalances, introduction of effective mechanisms of providing of equality of men and women at passing of military service (works) by the acceptance of effective measures from implementation of the best world practices in this sphere, taking into account, undoubtedly on modern Ukrainian realities.

Key words: gender; gender imbalance, gender politics, Security and Defence sector, law enforcement authorities.

Постановка проблеми. Гендерні правовідносини у військовій, правоохоронній сферах тощо є новим правовим явищем, яке стало своєрідним каталізатором гендерних проблем сучасного світу. Масштабні інтеграційні процеси, формування нового інформаційно-комуніка-

© О. С. Горчанюк, 2019

тивного простору спровокували переосмислення багатьох усталених століттями суспільних стереотипів та уявлень, що стосується, зокрема, ролі жінки.

Питання забезпечення рівності статей у секторі безпеки і оборони України визначає актуальність дослідження, з огляду на сучасні гендерні перетворення в провідних державах світу, новітню політику рівності жінок і чоловіків, вектор України до Європейського співтовариства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останнє десятиліття в Україні з'явилася низка наукових праць, які висвітлюють роль правоохоронних органів у механізмі забезпечення гендерної рівності (Т. Ганзицька [1]), проблеми гендерної політики у Збройних Силах України (Н. Дубчак [2], О. Андрощук, О. Луцький [3]).

Окрім наукових досліджень, проблема гендеру є об'єктом уваги нормотворців. Аналіз вітчизняної нормативно-правової бази свідчить про активне напрацювання норм, що регулюють гендерні права в суспільній сфері (освіта, культура тощо), проте, відповідно до гендерної експертизи українського законодавства, у військовій сфері діє ціла низка дискримінаційних норм [4, с. 15]. У Матеріалах доповіді Інституту гендерних програм «Дотримання принципу недискримінації за ознакою статі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» ідеться про принципи забезпечення рівності жінок і чоловіків у всіх військових формуваннях України. Незважаючи на те що звіт передбачав аналіз механізмів забезпечення гендерної рівності в системі Служби безпеки України, це питання залишилося поза увагою, що свідчить про неврегульованість правових норм, які визначають засади гендерної рівності.

Мета статті – розглянути гендерні дисбаланси, характерні для військової сфери. Відповідно до обраної мети, завданням є визначити проблеми реалізації гендерної рівності на військовій службі; виокремити основні чинники, що спричиняють гендерний дисбаланс, і виявити основні шляхи подолання негативних явищ у реалізації гендерної політики.

Виклад основного матеріалу. Історичний екскурс до витоків зрівняння правових засад жінок бути повноправними військовослужбовцями нарівні з чоловіками у світовій практиці свідчить, що вперше жінки отримали таку можливість без професійних обмежень стати рівними за статусом ще в 1895 році в Канаді. Жінок приймали на військову службу в мирний час не тільки до різних структур забезпечення, а й у бойові частини як повноправних солдатів. В Україні перші приклади розвитку, хоча й непослідовного, становлення гендерної рівності в суспільстві, в тому числі у сфері захисту Вітчизни, її конституційного закріплення, дала доба Української революції 1917–1921 років [5, с. 7].

Сьогодні майже в усіх військових і правоохоронних структурах світу проходять службу (працюють) представниці жіночої статі. Наприклад, у Збройних Силах України натеper понад 47 тисяч жінок-військовослужбовців і працівників, тоді як, за даними Організації у справах жінок у Збройних Силах країн НАТО, за останні п'ять років кількість військовослужбовців-жінок в арміях альянсу зросла в десять разів і становить більше ніж 300 тисяч осіб [6, с. 37]. Якщо вести мову саме про військовослужбовців, то у Збройних Силах України проходять службу понад 15 тисяч жінок, із яких майже 2000 мають офіцерські звання [5, с. 7]. Загалом, за різними оцінками, в секторі безпеки і оборони України (Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки, Державна митна служба тощо) проходять службу (працюють) майже 100 тисяч жінок, і ця цифра зростає щорічно.

Така тенденція, а саме: постійне посилення участі жінок у миротворчих акціях, збільшення кількісної частки в діяльності правоохоронних органів, несення військової служби в зоні АТО/ООС – є свідченням серйозних соціальних і правових зрушень як в українському суспільстві загалом, так і в таких традиційно консервативних сферах, як військова та правоохоронна. Сучасні науковці вказують на інституційність перетворень у сфері гендеру, зокрема

в органах внутрішніх справ України [7], інших правоохоронних органах України [1]. Посилена увага сучасних вітчизняних науковців до цієї проблеми лише актуалізувала потребу вивчення нагальних питань реалізації гендерної рівності у Збройних Силах України, Службі безпеки України, органах внутрішніх справ, пенітенціарній системі тощо.

Погоджуючись із думкою Т. Гандзицької, вказуємо, що впровадженню гендерних змін у військовій і правоохоронній сферах перешкоджають такі проблеми:

- необізнаність кадрового складу з основами гендерної політики;
- низький відсоток жінок у керівному складі правоохоронних органів, оскільки перевага надається чоловікам;
- стереотипність поглядів – професія працівника правоохоронних органів традиційно вважається чоловічою;
- недосконалість нормативно-правової бази, яка в положеннях подекуди містить ознаки дискримінації щодо однієї зі статей;
- у розробленні програм розвитку того чи іншого правоохоронного органу, як правило, не застосовується гендерний підхід;
- низька гендерна культура як керівництва, так й особового складу правоохоронних органів [1, с. 188].

Крім того, не варто забувати й про соціальний аспект – престижність військової служби, соціально-побутові та матеріальні аспекти. Зокрема, результати незалежних соціологічних досліджень свідчать, що (станом на 2016 рік) більшість військовослужбовців-жінок скептично ставляться до престижу жінки-військовослужбовця в нашому суспільстві. Так, близько 32% військовослужбовців-жінок оцінюють його як середній, близько 17% – вважають, що його немає зовсім, ще 15% оцінюють його нижчим за середній, ще 15% важко визначитися в цьому питанні. Така сама ситуація спостерігається в питаннях ставлення військовослужбовців-жінок до власної військової кар'єри. Відносна більшість (46%) опитаних вважають, що однозначно не мають перспективи зробити військову кар'єру, 23% – що скоріше не мають такої перспективи. Позитивну відповідь на це питання надали 20% військовослужбовців-жінок: 8% зазначають, що таку перспективу мають, 12% – скоріше мають [8, с. 234].

Власний досвід автора й аналіз сучасних наукових досліджень [3; 4; 5; 10] дав змогу виокремити основні чинники, що, на нашу думку, спричиняють гендерний дисбаланс:

1) гендерний нігілізм – стереотипність у поглядах щодо проходження жінками військової служби. Військові формування та правоохоронні органи є чи не найконсервативнішим середком проходження жінками військової служби;

2) відсутність повної врегульованості питання побутових умов задля проходження жінками військової служби: загалом інфраструктура облаштована під потреби чоловіків і не пристосована до специфічних потреб жінок (проблеми облаштування місць особистої гігієни, умов перебування на полігонах тощо);

3) часткове або повне обмеження соціальних прав жінок із питань материнства: проблема стосується понаднормового залучення жінок, які мають дітей віком від 3 до 14 років, до роботи у вільний час, вихідні дні, довгострокові службові відрядження;

4) незначна представленість жінок-військовослужбовців у медійному дискурсі: найчастіше в українських медіа висвітлюється чоловічий героїзм, подвиг і внесок чоловіків-військовослужбовців у правоохоронну сферу, а роль жінки-військовослужбовця частіше замовчується;

5) заборона деяких військових професій для жінок-військовослужбовців.

У матеріалах доповіді Інституту гендерних програм «Дотримання принципу недискримінації за ознакою статі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» ідеться про те, що тимчасовий перелік штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу

з урахуванням тих, на які дозволяється призначати військовослужбовців-жінок, затверджений Наказом Міністра оборони України № 337, є значно вузким, ніж для чоловіків [4, с. 8]. Хоча 3 червня 2016 року до цього Наказу внесено низку змін у частині, що стосується гендерної рівності (для жінок відкриті «небойові» посади – кухар, начальник медичного пункту тощо), проте таке становище військовослужбовців-жінок призвело до незадоволення, як результат, Міністерство оборони України переглянуло наказ і внесло зміни до нього від 3 червня 2016 року й видало Наказ «Зміни до Тимчасового переліку штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу з урахуванням тих, на які дозволяється призначати військово-службовців-жінок, та відповідних їм військових звань і тарифних розрядів посад» № 292. Перелік посад, які можуть обіймати жінки, збільшено до 60 бойових військових спеціальностей.

Питання забезпечення рівності статей у системі військової служби залишається актуальним. Одним із механізмів регулювання гендерних правовідносин на перспективу є створення таких структур, які б аналізували й аргументували необхідність реалізації кадрової політики, відстежували б здійснення гендерних перетворень.

Загалом погоджуємося з думкою Т. Ганзицької, що «реалізація гендерної політики буде успішною за умови її впровадження всіма правоохоронними органами, які діють на території України, відповідно до принципів права: законності, доцільності правоохоронної діяльності, взаємної відповідальності, паритетності у здійсненні правоохоронної діяльності, демократизму, гуманізму, системності правоохоронної діяльності» [1, с. 188]. Водночас вважаємо за доцільне зауважити, що кооперації зусиль правоохоронних органів, очевидно, замало, необхідно вибудувати єдиний механізм регулювання правових норм, що визначають засади гендерної рівності в державних військових і правоохоронних структурах.

Ми погоджуємося загалом із більшістю науковців щодо того, що жінки-військовослужбовці є специфічною соціально-демографічною та військово-професійною групою, що потребує особливої уваги з боку науковців і практиків, оскільки представництво жінок у сфері оборони зростає, що відповідає загальносвітовим тенденціям розвитку держави. Разом із тим не вважаємо за можливе погодитися з думкою експертів Центру Разумкова в тому, що «зростання чисельності військовослужбовців-жінок, особливо служби за контрактом, пов'язано не з престижем самої служби, а насамперед з небажанням чоловіків обіймати малооплачувані посади» [8, с. 234]. За словами Героя України Ігоря Гордійчука, «з кожним днем буде все більше жінок-фанатів військової справи. У нас в Збройних Силах вистачить роботи усім. На сьогодні наше законодавство збільшує кількість посад, адже ми беремо приклад з передових країн» [9]. Тенденція останніх років щодо матеріального забезпечення правоохоронних структур і Збройних Сил України свідчить про постійне зростання матеріального забезпечення, яке, можливо, ще не досягло рівня належних очікувань, але не можна говорити про їх «малооплачуваність». Утім погодимося, що це поняття є суб'єктивним.

З огляду на вищевикладене, на нашу думку, основними шляхами подолання негативних явищ у реалізації гендерної політики є такі:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення;
- формування гендерної культури військовослужбовців і працівників військових формувань і правоохоронних органів;
- науково-методичне забезпечення процесів формування та реалізації гендерної політики;
- діяльність із підвищення статусу жінок, які проходять військову службу або працюють у військових формуваннях і правоохоронних органах;
- міжгалузеве та міжнародне співробітництво.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, можемо підсумувати, що прогресивні трансформації українського суспільства актуалізують

розвиток гендерної політики, зокрема, у військовій сфері, в діяльності правоохоронних органів держави. Імплементція гендерних перетворень сприятиме прискоренню входження України до Європейського співтовариства й утіленню новітньої політики рівності жінок і чоловіків і її правового забезпечення.

Основні зусилля державних органів, що входять до сфери безпеки і оборони, повинні бути зосереджені на нівелюванні гендерних дисбалансів, упровадженні ефективних механізмів забезпечення рівності чоловіків і жінок під час проходження військової служби (роботи) шляхом ужиття дієвих заходів з імплементції кращих світових практик у цій сфері, зважаючи, безумовно, на сучасні українські реалії.

Список використаних джерел:

1. Гандзицька Т.С. Правоохоронні органи в механізмі забезпечення гендерної рівності в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Право»*. 2013. № 5. С. 185–190.
2. Дубчак Н.І. Жінки у Збройних Силах України: проблеми гендерної політики. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 4 (9). С. 187–192.
3. Андрощук О.Ю. Гендерний аспект у військовій сфері. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України: електрон. версія журн.* 2011. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpadps_2011_1_20. (дата звернення: 05.02.2019).
4. Дотримання принципу недискримінації за ознакою статі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Київ, 2016. 40 с.
5. «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО. Київ, 2016. URL: http://uwf.kiev.ua/files/Nevydymiy_batalion.pdf (дата звернення: 05.02.2019).
6. Біла книга 2013: Оборонна політика України. Київ, 2012. 97 с.
7. Мороз А.В. Впровадження гендерної рівності в органах внутрішніх справ України як процес інституційних перетворень. *Право і безпека*. 2009. № 5. С. 1–7.
8. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Київ, 2016. 244 с.
9. Гордійчук І. З кожним днем жінок-фанатів військової справи буде все більше. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/genderni-pitannya-u-sferi-bezpeki/geroj-ukraini-general-major-igor-gordijchuk-z-kozhnim-dnem-zhinok-fanativ-vijskovoi-spravi-bude-vse-bilshe.html> (дата звернення: 04.02.2019).
10. Зятьєв С. Жінки в ЗСУ: і медсестри, і снайпери... *Народна армія*. 2016. № 8. 14 с.